

Evrensel Tasarım Yaklaşımı Bayburt Üniversitesi Yerleşkesi Örneği

Güliz Muğan Akıncı
Okan Üniversitesi
İç Mimarlık Bölümü

Giriş

Tasarlanmış dünya hiç kimseye mükemmel bir şekilde uymaz. İçinde yaşadığımız mekanlar ve kullandığımız ürünlerle ilgili her zaman sorunlarla karşılaşma ihtimalimiz çok yüksektir. Tasarımcılar geleneksel olarak “ortalama” (*average*) bir insan grubu için tasarım yapmak üzere eğitilirler; oysa ortalama insan grubu üzerinden tasarım yapma fikri önyargılı bir yaklaşım olup, toplumun belirli kesimlerine karşı ayrımcılık fikrini de beraberinde taşır. Oysa unutmamak gerekir ki her birey benzersizdir ve grup olarak insan türü oldukça çeşitlidir. Çok farklı kullanıcı grupları için tasarım yapmak mümkündür. Çocuklar, yaşlılar, engelli kişiler, hasta ve yaralı kişiler, hamile kadınlar, alışılmadık dışı ölçü ve boyutlara sahip kişiler, olağandışı durumlar nedeniyle zorluk yaşayan kişiler (*yabancılar, panik halindeki insanlar vb.*) grup olarak insan çeşitliliğine örnek olarak verilebilir ve bu çeşitliliğin her bir alanını tasarım sürecinde kullanıcı grubu olarak yakalamak mümkündür. Bu yaklaşım tarzı evrensel tasarım olarak bilinir (*Story vd. 1998*).

Evrensel tasarım herkesin her türlü faaliyete eşit şartlarda katılımına olanak sağlayan ürünler ve çevreler tasarlamayı hedefler. Evrensel tasarım sadece farklı kullanıcı grupları için değil, aynı zamanda tasarım dünyasına yeni bir yön vermek amaçlı tasarımcılara da yeni olanaklar sunar. Başka bir deyişle evrensel tasarım ürünlerin, mekan ve çevrelerin, farklı yaş, boyut, cinsiyet ve becerilere sahip, mümkün olduğunca farklı insan grupları tarafından eşit erişilebilir ve eşit kullanılabilir şekilde tasarlanmasıdır (*Covington ve Hannah 1997; Mace 1990; Story vd. 1998*). Yine de şunu unutmamak gerekir ki, her ürünün, mekanın ve çevrenin her tür koşul altında, herkes tarafından kullanılabilir olmasını beklemek gerçekçi değildir. Bu sebepten, evrensel tasarım bir sonuç ve başarıdan ziyade, daha çok bir süreç olarak düşünülmelidir (*Story vd. 1998*).

Evrensel tasarım, değişen standartlar, öğretim stratejileri, tasarım deneyimleri ve pazarlama becerileriyle, her geçen gün biraz daha gelişmektedir. Özellikle son birkaç yılda evrensel tasarım uygulamaları ve bu uygulamalara yönelik araştırma ve

Öz

Evrensel tasarım herkesin her türlü faaliyete eşit şartlarda katılımına olanak sağlayan ürünler ve çevreler tasarlamayı hedefler. Özellikle son birkaç yılda evrensel tasarım uygulamaları sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın temel hedefi, evrensel tasarım yaklaşımını ve farklı uygulama koşullarını çeşitli yönleriyle açıklamak ve tanıtmaktır. Bunu yaparken, çok genç bir üniversite olan Bayburt Üniversitesi Yerleşkesi’ni bir örnek kabul ederek, son yıllarda yaygınlık kazanan evrensel tasarım yaklaşımının belirli prensipler etrafında ne şekilde tasarım süreci içine dahil edilebileceğinin incelenmesini ve her bir prensibe ilişkin kaynak niteliğinde temel değerlendirmelerin yapılmasını hedeflemektedir. Yapılan ön değerlendirme araştırması sırasında evrensel tasarımın yedi temel ilkesi ve bunların yerleşkenin belirli bina ve alandaki yansımaları girişler/çıkışlar, dolaşım ve sirkülasyon sistemlerinin kullanımı, yön bulma/sinyalizasyon ve ortak kullanım alanları çerçevesinde incelenmiştir. Üniversite bünyesinde inceleme yapılan İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nin farklı alanlarında erişilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi kavramların mekan organizasyonuna dahil edildiği gözlemlenmiş olup, evrensel tasarım uygulamalarının yaygınlaştırılması ve doğru kullanımı adına öneriler getirilmiştir.

Abstract

Universal design approach aims to design products and environments that provide equal access for everyone. Universal design applications can be seen frequently in the last years. The main aim of this study is to introduce and explain this approach and its different ways of application. While doing this, the Bayburt University was chosen as the case, in order to demonstrate how the universal design approach can be involved to the design process. During the research the reflections of the seven principles of universal design were analyzed through entrances/exits, circulation systems, wayfinding and public areas. One of the faculty buildings of the university, i.e., Faculty of Economics and Administrative Sciences, some design applications related to concepts of the universal design such as accessibility and adaptability were observed to be reflected to the space organization. In that sense, some suggestions and enhancements were brought out to make these applications more prevalent.

Anahtar Kelimeler:

Evrensel tasarım, evrensel tasarım ilkeleri, üniversite yerleşkeleri, Bayburt Üniversitesi.

Keywords:

Universal design, universal design principles, university campuses, Bayburt University.

tartışmalar sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (*Center for Universal Design 2013; Hacıhasanoğlu 2003; Olguntürk ve Demirkan 2009*). Üstelik evrensel tasarım yaklaşımına yönelik uygulamalar sadece, mimarlık, endüstri ürünleri veya şehir planlama gibi tasarım alanlarında değil, ayrıca sağlık, ulaşım, iletişim ve eğitim sistemleri gibi birçok kamu hizmetine yönelik alanda da yer bulmaktadır (*Erkılıç 2011*). Steinfeld (*2010*) de, evrensel tasarımın birçok farklı alanda uygulanabilirliğini vurgularken, özellikle sosyal ve sanal çevrelere dikkat çeker ve evrensel tasarımın otomobilden, giysilere, bilişim teknolojilerine yönelik ürünlerden, mutfak eşyalarına kadar bir çok farklı sektördeki geniş skalada üretim alanı yaratabilecek bir çeşitlilikte olduğunu da altını çizer. Bu çerçevede, araştırmalar yapılırken, tüketici ürünleri, mimari yapılar ve yapı elemanları değerlendirilip, mümkün olan en fazla çeşitlilikte insan tarafından kullanılabilir olan performans özellikleri belirlenmelidir. Evrensel tasarım yaklaşımı iyi bir tasarım için bir engel değil ilham verici bir unsur olarak görülmelidir. Yapılmış tasarımlar, çalışmalar ve araştırmalar gösterir ki, evrensel tasarım başarılabilir, değerli ve teşvik edici bir girişimdir. Bu çerçevede, bu çalışmanın amacı, bir taraftan ülkemizde yeni yeni uygulama imkanı bulan evrensel tasarım yaklaşımını çeşitli yönleriyle açıklamak ve tanıtmaktır. Yüksek Öğretim Kurumu'nun 22 Eylül 2011 tarihli genel kurul toplantısında alınan karar ile "Herkes için Tasarım" konusunun tasarım eğitimi veren bölüm müfredatlarına dahil edilmesi ve gerekli uygulamaların yapılmasına yönelik kararın çıkması bir sonraki uzman nesli yetiştirecek merkezler olan üniversiteleri bu anlamda daha önemli bir konuma getirmektedir. Bunun yanı sıra, üniversite yerleşkelerinde daha önce yapılan

çalışmalar göstermiştir ki (*Demir Mishchenko vd. 2010; Karakaya vd. 2004*), üniversite yerleşkeleri evrensel tasarım gibi bir felsefeye dayalı bilginin ne şekilde uygulama alanı bulacağına gösterilebileceği gerçek kent yaşamına dair önemli birer kesit niteliğindedir. Bu çalışma kapsamında da, Türkiye İstatistik Kurumu (*TÜİK*)'nun, "Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2012 Nüfus Sayımı Sonuçları"na göre 75.797 nüfusıyla ülkemizin en az nüfusa sahip olan Bayburt ilinde yer alan çok genç bir üniversite olan Bayburt Üniversitesi Yerleşkesi incelenmiştir.

Bu çalışma, Bayburt Üniversitesi Yerleşkesi'ni bir örneklem kabul ederek, son yıllarda yaygınlık kazanan evrensel tasarım yaklaşımının belirli prensipler etrafında ne şekilde tasarım süreci içine dahil edilebileceğinin incelenmesini, bu yaklaşımın temel uygulama alanlarının tanıtılmasını ve her bir prensibe ilişkin kaynak niteliğinde temel değerlendirmelerin yapılmasını hedefleyen bir ön çalışma niteliğindedir.

Evrensel Tasarım Yaklaşımına Genel Bir Bakış

Yirminci yüzyılın başlarında, yaşlılar, kronik hastalığı ve yaralanmaları olanlar bir toplumun temel azınlık grubu olarak kabul edilmekteydi; çünkü çok az sayıda insan bu koşullar altında hayatta kalıp, engelli olarak yaşamlarını sürdürebiliyordu. Ortalama insan ömrü 47 yıldır ve omurilik yaralanmaları olan insanların yaşama ihtimali %10'du (*Story vd. 1998*). Oysa günümüzde antibiyotikler, diğer medikal gelişmeler, farklı tedavi yöntemleri ve sıhhi temizlik konusundaki gelişmeler sayesinde, daha önce ölümcül olan kaza ve hastalıklar sonucu ölümler hızla ortadan kalkmaya başladı. Bu sayede, uzayan insan ömrüyle beraber

daha yaşlı ve daha çok engelli olma potansiyeli olan bir nüfus profili tüm toplumlarda artan bir trendle kendini gösterir oldu (*Ergenoğlu ve Yıldız 2009; Jones ve Sanford 1996*). Başka bir deyişle yaşam sürelerinin uzaması ve ciddi yaralanmaları ve hastalıkları olan insanların hayatta kalma oranlarının yükselmesiyle birlikte, günümüzde engelli kişi sayısı geçmişe göre daha fazladır ve bu sayı giderek yükselmektedir. Bu sebepten, evrensel tasarım yaklaşımı giderek önem kazanmaktadır.

Engelli olma durumu sanıldığı aksine çok daha yaygın ve ortak bir durumu ifade eder. Tüm sağlıklı insanların engellilikle sonuçlanabilecek bir hastalık veya kazayla karşılaşma ihtimallerinin olduğunun bilincinde olmaları gereklidir (*Hacıhasanoğlu 2003*). Bunun yanı sıra geçici bile olsa, her insanın hayatında engelli olma durumunu deneyimlemesi veya deneyimlemiş olması çok muhtemeldir. Sağlıklı kişiler bile yaşlılık dönemlerinde doğal yozlaşma sebebiyle bazı fiziksel sınırlamalarla karşılaşp baston, koltuk değneği veya yürüteç kullanmak durumunda kalabilir veya en basitinden birçoğumuz, gündelik hayatımızda düzeltici lens veya gözlük kullanmak durumunda olduğumuz halde sıradan bir gazete veya dergideki bazı kelimeleri veya harfleri seçmekte zorlanabiliriz (*Robinet 1985; Story vd. 1998*). Dolayısıyla, engelli olma hali hayatımızın normal ve yaygın bir durumu olarak kabul edilmelidir. Bu durum, bazı insanlarda kronik bir şekilde yaşanırken, bazı insanlar gündelik hayat içerisinde geçici engellilik durumlarıyla karşılaşabilirler. Kırılmış bir bacak, burkulmuş bir bilek, grip olmak veya yüksek sesli bir konserden sonra devam eden duyma sorunları bu tip geçici engellilik hallerine örnek olarak verilebilir. Bunun yanı sıra,

bazı çevresel ve kişisel faktörler de geçici engellilik halleri yaratabilir. Örneğin, kötü aydınlatma, yüksek ses düzeyi, farklı ve değişken hava koşulları, paket veya yük taşımak, kötü ve yanlış ayakkabı giymek veya başka bir dil konuşulan bir ülkede bulunmak, insanların fiziksel, duyuşsal ve zihinsel becerilerini etkileyen bu tip faktörler arasında sayılabilir. Bu bağlamda, evrensel tasarım farklı grup insanların becerilerine, boyutlarına ve engellerine bağlı kalmadan, mümkün olduğunca çeşitliliği tasarım sürecine dahil ederek, kolay ulaşılabilirliği ve eşit kullanım prensibini benimseyerek yol alan bir yaklaşım tarzı olarak kabul edilir (*Story vd. 1998*). Covington ve Hannah'nın (1997) belirttiği üzere, evrensel tasarım için temel hedef, herkesin, her zaman, her yerde ve her nesneye ulaşılabilirliğini sağlayabilmektir. Buna göre belirli bir tip insan tanımlı yapmaksızın, engelli/engelsiz, kadın/erkek, genç/yaşlı herkese yönelik tek çözüm öneren tasarımı gerçek kılmak amaçlanır (*Hacıhasanoğlu 2003*).

Evrensel Tasarım İlkeleri

Evrensel tasarım kavramı ilk olarak 1989 yılında ABD'de Ron Mace tarafından mümkün olduğunca herkes tarafından kullanılabilen, ürün ve yapı özelliklerini bir araya getiren tasarımlar yapmayı hedefleyen bir yaklaşımı tanımlamak üzere kullanılmıştır (*Center for Universal Design 2013*). 1996 yılında North Carolina Üniversitesi'nin desteğiyle "Evrensel Tasarım Merkezi" (*Center for Universal Design*) adı altında kurumsallaştırılan tasarım yaklaşımı, 1997 yılında, mimarların, ürün tasarımcılarının, mühendislerin ve çevre araştırmacılarının katılımıyla oluşan bir grup uzmanın yayınladığı yedi temel ilke ve bu ilkelere bağlı kurallar etrafında

çerçevesinde ve yapılandırılmıştır. Evrensel tasarım teoride basit, pratikte uygulaması zor bir yöntemdir. Var olan bilgiye zemin oluşturmak üzere geliştirilen 7 ilke, her tür tasarım disiplinine ve her çeşit insan ihtiyacına cevap bulmaya yönelik oluşturulmuştur. Aynı zamanda bu ilkeler, tasarımları değerlendirmede, tasarım sürecini yönlendirmede, tasarımcıları ve tüketicileri daha çok kullanılabilir ürün ve çevre konusunda eğitmede yol gösterici niteliktedirler. Evrensel tasarım ilkeleri ve esasları aşağıda belirtildiği şekliyle açıklanabilir (Erkılıç 2011; Story vd. 1998).

- **İlke 1 - Eşit kullanım:** Tasarım farklı becerideki insanlar için kullanılabilir ve satın alınabilir olmalıdır. Herhangi bir kullanıcıyı damgalamaktan veya ayrımcılık yapmaktan kaçınmalıdır.
- **İlke 2 - Kullanımda esneklik:** Tasarım geniş yelpazedeki insan tercih ve becerilerini içermelidir. Kullanım yöntemiyle ilgili seçenekler sunmalıdır.
- **İlke 3 - Basit ve sezgisel kullanım:** Tasarımın kullanılabilirliği kullanıcının deneyiminden, bilgisinden, dil becerisinden veya anlık konsantrasyon seviyesinden bağımsız olarak kolay anlaşılabilir olmalıdır. Kullanıcının beklentileri ve sezgileriyle tutarlı olmalıdır.
- **İlke 4 - Algılanabilir bilgi:** Tasarım, ortamdaki koşullara veya kullanıcının duyuumsal becerilerine bakmaksızın gerekli bilgiyi etkili bir şekilde kullanıcıya iletmelidir. Farklı özellikleri tanımlanabilir şekilde ayırt edici yapmalıdır (talimatlar, yönergeler vermeyi kolaylaştırmalıdır).
- **İlke 5 - Hatalara dayanım:** Tasarım tehlikeleri ve farklı sonuçlar doğurabilecek kaza veya istenmeyen olayları en aza indirmelidir. Tehlike ve hatalar için gerekli uyarılar temin

edilmelidir. Dikkat gerektiren işlerde bilinçsiz eylemleri caydırıcı olmalıdır.

- **İlke 6 - Düşük fiziksel çaba:** Tasarım en az yorgunluk ve güç kullanımıyla, elverişli ve rahat bir şekilde kullanılabilir olmalıdır. Kullanıcıya doğal bir beden duruşu sağlamaya olanak sunmalıdır.
- **İlke 7 - Yaklaşma ve kullanım için boyut ve mekan:** Tasarım kullanıcının beden ölçüsü, duruşu ve hareketine bakmaksızın yaklaşma, erişme, çalıştırma ve kullanım için gerekli olan uygun ölçü ve alanı temin etmelidir.

Üniversite Ölçeğinde Evrensel Tasarım Yaklaşımı

Evrensel tasarımın yapıları çevreler için bir felsefe olarak benimsenip, sağlık, işlev, anlaşılabilirlik ve estetik gibi farklı boyutların, insan ırkının çeşitliliğini de mümkün olduğunca göz önünde bulundurarak farklı alanlarda hayat bulması bu yaklaşım bağlamında istenilecek temel düşünce sistemi olarak kabul edilebilir. İnsan ırkının çeşitliliğinde de üzerinde durulması gereken farklılıklar boyut, algı, hareket kapasitesi ve bilişsel düzey farklılıkları olarak kabul edilip, tasarımların bu farklılıkları karşılayacak şekilde organize edilmesi, evrensel tasarım yaklaşımının özünü oluşturur denilebilir. Bu çerçeveden baktığımızda evrensel tasarım felsefesinin birçok farklı yapıları çevrenin tasarımında benimsenmesi ve uygulamaya konması sadece farklı kullanıcı grupları için değil, ayrıca tasarım dünyasına getirdiği yeni bakış açısıyla tasarımcılar için de farklı fırsatların oluşmasına yardım eder.

Evrensel tasarım yaklaşımının yaygınlaşması ancak üniversite bünyesinde, mühendislik, mimarlık ve her tür tasarım eğitimi sürecine bu yaklaşımın

dahil edilmesiyle mümkün olacaktır. Ostroff'un (2010) da altını çizdiği gibi günümüzde evrensel tasarım paradigması sadece belirli ürünlerin tasarlanmasında değil, iş dünyası ve eğitim gibi farklı sektörlerin program ve hizmet alanlarında da uygulama yeri bulacak şekilde evrimleşmektedir. Bu anlamda üniversitelerde uzmanlar ve evrensel tasarım felsefesinin takipçileri aracılığıyla bu yaklaşımın devamlılığını sağlamak gereklidir. Üniversiteler bir sonraki uzman nesli yetiştirecek merkezler olarak, böyle bir felsefeye dayalı bilgiye sahip olmalıdırlar. Bunun yanı sıra akademik tasarım çalışmaları bu düşünce merkezi etrafında sürdürülmelidir.

Ayrıca, Demir Mishchenko vd.'nin (2010) de projelerinde bahsettiği üzere üniversite yerleşkeleri yapılı çevre ve sunulan hizmet anlamında da farklı grup insanların farklı beceri ve kapasitelerinden kaynaklı farklı ihtiyaçlarını eşit düzeyde karşılayabilir ve eşit eğitim hakkı sunar nitelikte olmalıdır. Aksi halde, farklılıklarından ötürü üniversite eğitiminden mahrum kalan bireylerin toplum genelinde bu farklılıkları ortadan kaldırmaya yönelik bilginin yeniden üreticisi olması beklenemez. Başka deyişle, evrensel tasarım yaklaşımının ilkelerine göre düzenlenmiş bir üniversite yerleşkesi, daha fazla ve daha çeşitli grup insanın dahil olabileceği bir eğitim ortamı sunmaya da elverişli hale gelir. Bu anlamda, sosyal, bilimsel ve her tür eğitim-öğretim çevrelerinin çeşitliliğini sunan üniversite yerleşkelerinin evrensel tasarım yaklaşımının temel ilkelerinin uygulanması ve değerlendirilmesi açısından önemli mekansal veriyi de bünyelerinde toplamakla yükümlü olduğu söylenebilir. Bu sebepten, tüm üniversite ortamı evrensel tasarım felsefesini ve

onun öğretilerini gerçekleştirmeye uygun, çeşitliliği kucaklama potansiyeli yüksek, gerçek hayata dair önemli bir örnek konumundadır. Bu çalışma kapsamında, Bayburt gibi ülkemizin en küçük ölçekli ilinde yer alan Bayburt Üniversitesi Yerleşkesinin, evrensel tasarım yaklaşımına dair temel ilkelerin tanıtılması ve incelenmesi bağlamında örneklem olarak seçilmesi, üniversite ölçeğinde yapılacak olan bu değerlendirme ve tanıtımın, ileriki aşamalarda daha büyük ölçeklerdeki yapılı çevrelerde yapılabilecek diğer uygulama ve değerlendirmeler için bir ön çalışma niteliğini taşıması açısından da önem teşkil etmektedir.

Bayburt Üniversitesi Yerleşkesi'nde Evrensel Tasarım İlkeleri

Evrensel tasarım yaklaşımının Bayburt Üniversitesi Yerleşkesindeki uygulama alanına yönelik ön çalışma niteliğinde bir değerlendirme çalışması yapılmıştır. Temel hedef evrensel tasarım yaklaşımına yönelik ilkelerin bir üniversite yerleşkesinde ne şekilde uygulanabilir olduğu hakkında kullanılabilir geribildirim sağlamak ve bu amaca yönelik toplanacak daha detaylı bilgiye rehberlik edecek bir ön çalışma raporu oluşturmaktır (Trochim ve Donnelly 2007). Bu bağlamda, nitel araştırma kapsamında katılımcı gözlem yöntemine başvurulmuş, Bayburt Üniversite Yerleşkesi'nin farklı alanlarının kullanım şartları gözlemlenmiş, ortamda bulunan diğer bireylerin yerleşke içindeki davranışları ve yerleşkeye ait alan ve binaları kullanım şekilleri incelenmiştir. Bayburt Üniversitesi Yerleşkesi ilk bakışta incelendiğinde, evrensel tasarım yaklaşımının geri planında yatan birçok temel prensibe yönelik uygulama örneklerine kısmen de olsa rastlamamız mümkün olduğu söylenebilir. Çok genç

Resim: 1
Yerleşke planı
(TC Bayburt Üniversitesi
Merkez Kampus Çevre
Düzenleme Proje Resmi).

bir üniversite olmasına rağmen, erişilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi evrensel tasarım yaklaşımının bünyesinde yer alan kavramları mekansal anlamda farklı uygulamalarla bünyesine taşıma çabası, üniversite ölçeğinde bu tip uygulama örneklerinin hızla arttırılabileceğinin güzel bir örneği niteliğindedir (Resim 1).

Evrensel tasarım ilkelerinin mekansal anlamda kimi zaman olumlu, kimi zamansa düzeltme gereksinimi gösteren hatalı uygulamalarına yönelik ön değerlendirme araştırması kapsamında yapılan gözlemlerde, Türkiye’de ve yurtdışında yapılan benzer üniversite yerleşke değerlendirmelerinde kullanılan kriterler çerçevesinde araştırma gerçekleştirilmiştir (Bilkent Üniversitesi Merkez yerleşke değerlendirmesi için Karakaya vd. 2004 ve Yunanistan ve Türkiye Üniversite Kampüslerinin

Erişilebilirlik Standartları için Demir Mishchenko vd. 2010 incelenabilir). Buna göre, evrensel tasarım ilkeleri ve bunların yerleşkedeki yansımaları bu çalışma kapsamında 4 ana başlık etrafında incelenmiştir:

- Girişler ve çıkışlar
- Dolaşım ve sirkülasyon sistemlerinin kullanımı (merdivenler, ana yollar, rampalar)
- Yön bulma ve sinyalizasyon
- Ortak kullanıma yönelik ihtiyaçlar (örn: tuvaletler)

Sistematik bir ön değerlendirme araştırması gerçekleştirebilmek adına yerleşkenin belirli bölge ve binalarına odaklanılmış, buradan elde edilen veriler ve değerlendirme sonuçlarının tüm yerleşkenin değerlendirmesine yönelik daha kapsamlı bir araştırma için örnek teşkil edileceği varsayımıyla çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çerçevede, girişler ve çıkışlar, yön bulma ve sinyalizasyon ile

ortak kullanıma yönelik ihtiyaçların evrensel tasarım ilkeleri bağlamında değerlendirilmesinde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (İİBF) binası örnek olarak incelenmiştir. Dolaşım ve sirkülasyon sistemlerinin kullanımı bağlamında da İİBF binasını yerleşke içerisindeki diğer yaya yollarına bağlayan alan içerisinde kalan merdiven, rampa ve yollar değerlendirilmeye alınmıştır. Bu 4 ana başlık etrafında yapılan gözlem ve ön değerlendirme notları bağlamında evrensel tasarım ilkelerine ilişkin Bayburt Üniversitesi İİBF binası kullanımına yönelik gözlem notları ve örnekler vermek mümkündür.

Girişler ve çıkışlar

Üniversite yerleşkesinin ve yerleşke bünyesinde yer alan İİBF binasının giriş ve çıkışları incelendiğinde, eşit kullanım, kullanımda esneklik, düşük fiziksel çaba, yaklaşma ve kullanım için boyut ve mekan ilkeleri bağlamında alternatif düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır. Özellikle, binaların giriş kapıları için tercih edilen kapı çeşidi ve uygulamasının, sadece engelli kullanıcılar için değil, farklı hız gerektiren kullanımlarda, fiziksel çabayı düşürme gereksiniminde veya elle kavrama özelliğini bırakmamız gereken durumlarda eşit ve erişilebilir kullanım çözümü getirmede bahsi geçen ilkeler bağlamında yeniden değerlendirilmesi gerektiği gözlenmektedir (Resim 2, 3).

Binanın girişlerinden birisi üzerinde yazan “öğrenci girişleri yan kapıdandır” yönlendirmesi yine aynı şekilde eşit kullanım ve kullanımda esneklik ilkelerinin gerekliliklerini karşılamamaktadır. Binanın alternatif öğrenci girişi olarak sunulan merdivenler ve rampayla desteklenen yükseltilmiş giriş

Resim: 2

Resim: 3

de bu anlamda farklılıkları yakalamakta yetersiz kalmaktadır.

Dolaşım ve sirkülasyon sistemlerinin kullanımı

Üniversite bünyesindeki binaların hemen hemen hepsinde olduğu gibi İİBF binası için de, bina ve yerleşkenin diğer bölgeleri ve yaya yolları arasındaki dolaşıma hizmet veren merdivenlerin veya basamakların yan tarafına yerleştirilen rampalar, eşit kullanım ve kullanımda esneklik ilkeleri bağlamında binalara erişimi birçok farklı kullanıcı grubu için mümkün kılmakta, bu bağlamda evrensel tasarımın erişilebilirlik yaklaşımını desteklemektedir (Resim 2, 4). Fakat evrensel tasarım yaklaşımı çerçevesinde şunu unutmamak gerekir ki, bina girişlerinin evrensel olabilmesi adına hiçbir şekilde basamak ve merdiven

Resim: 2

İİBF bina yan girişi
(Fotoğraf: Altan Aki, 2013).

Resim: 3

İİBF bina önü
(Fotoğraf: Altan Aki, 2013).

Resim: 4

Resim: 5

Resim: 6

Resim: 7

rampalarda hem de binalar arasındaki yaya yollarında kaymaya, takılmaya ve yürürken zorlanmaya sebep olabilecek doku, taş ve malzeme kullanıldığı gözlemlenmiştir. Özellikle, yağmur ve kar gibi iklimsel değişikliklerde rampaların tamamen kullanılamaz hale geldiği binayı kullanıcılar tarafından belirtilmiştir. Bu sebeple, dolaşım ve sirkülasyona hizmet eden yapı elemanlarında gerek, ölçülendirme, gerekse malzeme kullanımında düşük fiziksel çaba ve hatalara dayanım ilkelerine yönelik uygulamaların dikkate alınması gerektiği söylenebilir (Resim 5).

Yön bulma ve sinyalizasyon

İİBF binasında olduğu gibi, üniversitenin farklı bölgelerinde ve binalarında yerleştirilen yön bulma ve sinyalizasyon panoları, binaların okunabilirliğini artırmada ve algılanabilir bilgiyi destelemede önemli rol oynamaktadır (Resim 6, 7). Ancak, evrensel tasarım yaklaşımının basit ve sezgisel kullanım ilkesi kapsamında okuryazarlık ve dil bilgisi olarak mümkün olduğunca geniş yelpazede kullanıcı grubuna hitap edecek düzenlemeleri tercih etmek önemlidir. Bu anlamda, üniversite bünyesinde kullanılan yön bulma ve sinyalizasyon panolarında alternatif dil seçenekleri sunmak ilkenin

Resim: 4

İİBF bina ana girişi
(Fotoğraf: Altan Aki, 2013).

Resim: 5

İİBF bina ana girişi,
rampa ve merdivenler
(Fotoğraf: Altan Aki, 2013).

Resim: 6

Mühendislik Fakültesi kat
yerleşim planı
(Fotoğraf: Altan Aki, 2013).

Resim: 7

İİBF kat yerleşim planı
(Fotoğraf: Altan Aki, 2013).

kullanılmaması gerekmektedir. Ayrıca, kullanılan rampa bağlamında, rampa eğiminin %5 ile %10 arasında olması gerektiği düşünüldüğünde, İİBF Binası rampasının eğiminin bir tekerlekli iskemle kullanıcısının kendi başına kullanamayacağı kadar yüksek bir eğime sahip olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, binayı kullanıcılarla yapılan görüşmelerde ve gözlem sonucu edinilen bilgiye göre, sadece fiziksel engellilik yaşayan bireylerin değil, diğer kullanıcıların da eğimden ötürü rampadan ziyade merdiveni kullandıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, kullanıcıların da altını çizdiği üzere hem

çalışabilirliğini pekiştirmek anlamında gerekli gözükmektedir.

Ayrıca, algılanabilir bilgi ilkesi kapsamında söz edilen esas bilginin ekstra anlatımı için farklı şematik yöntemler kullanmak (*resim, renk vb.*), yerleşkenin duyuumsal sınırlamaları olan kişiler tarafından kullanılma ihtimali göz önünde bulundurulduğunda, esas bilginin okunabilirliğini arttırmaya yönelik kayda değer bir uygulama olarak kendini gösterecektir. Panolarda sözel anlatımın yanında kendini gösteren ok işaretleriyle yönlendirme bu anlamda olumlu bir örnek olmakla birlikte, benzeri anlatım seçeneklerinin çoğaltılabileceği unutulmamalıdır (*Resim 7*).

Ortak kullanıma yönelik ihtiyaçlar

Üniversite içerisindeki ortak kullanıma yönelik ihtiyaçların karşılanması kapsamında da evrensel tasarım yaklaşımının değerlendirilip, hayata geçirilme potansiyeli olan alternatif uygulamalardan bahsetmek mümkün gözükmektedir. Bu bağlamda, İİBF binasındaki tuvaletler değerlendirilmiştir. Bina içerisindeki tuvaletlerde her türlü engellilik ve destek gerektiren haller düşünülerek yerleştirilmiş tutunma barları düşük fiziksel çaba ve kullanımda esneklik gibi ilkeler çerçevesinde olumlu okunabilecek örnekler arasında değerlendirilebilecek olsa da ilkelerin tüm kurallarıyla buluşmamaktadır. Tuvaletlerde manevra için yeterli alan olmaması, ayaklı lavabo kullanımının yaklaşma için yeterli alan bırakmaması yedinci ilkenin gerekliliklerini karşılamamaktadır. Bunun yanı sıra, yapılan düzenlemelerin tuvaletin geneline yansıtılmamış olması, alaturka tuvaletlerin, engellilik durumları gözetilerek oluşturulmaya çalışan

Resim: 8

tuvaletlerle birlikte kullanımı, eşit kullanım ilkesine yönelik düzenlemelerin yapılmasını gerekli kılmaktadır (*Resim 8, 9*). Ayrıca, eşit kullanım ilkesi kapsamında belirtilen kurallardan biri olan tasarımın herkes için pazarlanabilir nitelikte olması ve herkes için eşit ölçüde çekici olarak sunulmasına yönelik uygulamaların da İİBF binası içerisindeki tuvaletler için düzenleme gerektiren unsurlardan olduğu gözlemlenmiştir.

Evrensel tasarım yaklaşımı çerçevesinde, amaç belirli kullanıcıların özelliklerini öne çıkartarak onlara ayrıcalık yapmak değil, tasarımların her tür kullanıcıya anlık ihtiyaçlarından bağımsız olarak her an her şekilde ulaşılabilir ve erişilebilir olmasını mümkün kılmak ve her tür etiketlemeden ve damgalamaktan kaçınmaktır (*Dostoğlu vd. 2009*). Bu anlamda, İİBF binası içinde ortak kullanıma yönelik ihtiyaçların tekrar gözden geçirilmesi gerekliliğini belirtmekte fayda bulunmaktadır.

Genel Tespit ve Öneriler

Bu çalışma kapsamında yapılan ön değerlendirme araştırmasında, Bayburt Üniversitesi bünyesinde yer alan

Resim: 9

Resim 8.

İİBF bina engelli tuvaleti
(Fotoğraf: Altan Akı, 2013).

Resim 9.

İİBF bina tuvaleti
genel görünüm
(Fotoğraf: Altan Akı, 2013).

fakültelerden biri olan İİBF üzerinden yapılan gözlemler ve değerlendirmeler arayıcılığıyla, Bayburt Üniversitesi gibi genç ve dinamik bir yapının evrensel tasarım yaklaşımının uygulama sürecine nasıl dahil olabileceği, evrensel tasarım ilkeleri çerçevesinde tartışmaya açılmıştır. Hali hazırda, fakülte bünyesinde farklı alanlarda erişilebilirlik ve uyarlanabilirlik gibi kavramların mekan organizasyonuna dahil edildiği gözlemlenmiş, çalışma kapsamında bu kavramları bir adım öteye taşıyarak, Bayburt Üniversitesi Yerleşkesi'nin tüm bina ve kullanım alanlarının bir tasarım yaklaşımı olarak evrensel tasarım için önemli bir uygulama alanına dönüştürülebileceği tespit edilmiştir. Bu anlamda da bu çalışma bir ön değerlendirme araştırması ve gerekli düzenlemeler adına bir ön tespit dosyası bağlamında hazırlanmıştır. Evrensel tasarım yaklaşımını tüm üniversite yerleşkesinde mümkün kılmaya yönelik tasarım anlamındaki düzenlemeler, konunun uzman mimar, mühendis ve tasarımcıları tarafından detaylandırılmak üzere şu başlıklar etrafında toplanıp, genellenebilir:

- Yer döşemesi veya zemin yüzeylerine yönelik düzenlemeler
- Seviye farklılıklarının ortadan kaldırılması
- Tekerlekli iskemle dönüş veya manevra alanı temini
- Temiz zemin ve yüzey alanı sağlanması
- Diz ve ayak parmağı boşluklarının temini
- Çıkıntılı objelere yönelik düzenlemelerin yapılması
- Uzanma aralıklarının ayarlanması
- Hareketli ve işleyebilir parçalara yönelik düzenlemeler
- Yürüme yüzeylerinin düzenlenmesi
- Kapılar ve kapı aralıkları için gerekli boşlukların ayarlanması
- Rampalar ve kısıtlayıcı (*kaldırım kenarlı*)

rampalara yönelik doğru düzenlemeler

Sonuç

Evrensel tasarım yaklaşımı olabildiğince geniş kitleye ulaşmayı hedefleyen, herkes tarafından kullanılmaya yönelik ve özellikli tasarım ihtiyacı içermeyen ürün ve çevrelerin tasarımını içerir (*Ergenoğlu ve Yıldız 2009*). “Herkes için tasarım” (*design for all*), “kapsayıcı tasarım” (*inclusive design*), “kullanıcı odaklı tasarım” (*user needs design*), “gerçek yaşam için tasarım” (*real life design*), dünyanın farklı ülkelerinde evrensel tasarım kavramının, farklı kültürel değerlendirmeler çerçevesinde ne şekilde kabul edilip geliştirildiğinin terminolojik olarak çeşitliliğini gösterse de, dünyanın her yerinde, hedeflerin, konfor, güvenlik, sürdürülebilirlik, yeterlilik, bağımsızlık, kaynaştırma, kapsama, maddi ulaşılabilirlik gibi ortak terimlerle ifade edildiğini vurgulamak gerekir (*Dostoğlu vd. 2009; Preiser 2001*).

Bu anlamda, üniversiteler tüm bu ortak terimlerin tek bir potada erimesine yönelik kuramsal alt yapıyı sunan evrensel tasarım yaklaşımının yaygınlığını ve kabul edilirliliğini yeni nesillere aktarma misyonunu üstlenirken, üniversite yerleşkeleri bu tasarımın uygulamaya sokulabileceği en elverişli mekansal organizasyonu oluştururlar. Bu çalışma kapsamında Bayburt Üniversitesi Yerleşkesi'nin belirli bir bölümü üzerinden gerçekleştirilen ön değerlendirme araştırması da böyle bir mekansal organizasyonun bir bölümüne ışık tutmayı hedeflemiştir.

Bu çalışmadaki tespit ve değerlendirmeler yoluyla evrensel tasarım felsefesi ilkeler aracılığıyla yeniden hatırlatılıp, tanıtılırken, bir üniversite yerleşkesindeki en küçük birimlerden başlayarak, tüm

üniversite ölçeğine kadar, belirli değişiklikler ve düzenlemeler yoluyla uygulama alanlarının kolaylıkla arttırılabileceğinin altı çizilmek istenmiştir. Bunun yanı sıra önümüzdeki günlerde yapılması planlanan Bayburt Üniversitesi Yeni Yerleşkesi'nin düzenlenmesi bağlamında, evrensel tasarım yaklaşımına yönelik düzenlemelerin sıfırdan hayata geçirilme potansiyeli ve bu potansiyelin yerel yönetim yetkilileri tarafından da fark edilmesi, bu ve benzeri değerlendirme araştırmalarını farklı program ve politikaların etkinliğini belirlemek üzere bir başlangıç noktası konumuna getirmektedir. Bu noktada şunu unutmamak gerekir ki, evrensel tasarım yaklaşımının tasarım sürecine ve mekansal düzenlemelere dahil edilmesinin belirli bir zaman gerektirdiği anlayışıyla hareketle, bu yaklaşımın salt kitap bilgisinden öte bir süreç olduğunu kabul ederek yola devam etmek faydalı olacaktır●

Kaynakça

- Covington, George ve Hannah, Bruce. 1997. *Access by Design*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Center for Universal Design. 29 Nisan 2013. Erişim yeri: <http://www.ncsu.edu/project/design-projects/udi/>.
- Demir Mishchenko, E., Zorlu, F., Tsalis, P., Naniopoulos, A., Nalmpantis, D.. 2010. *ACTUS Guidebook: Accessibility of University Campus for People with Disabilities*, der. T. Gök ve A. Naniopoulos, 1-74. Mersin University, EU tarafından desteklenen proje.
- Dostoğlu, N., Şahin, E. ve Taneli, Y. 2009. Evrensel Tasarım: Tanımlar, Hedefler, İlkeler, Tasarıma Kapsayıcı Yaklaşım-Herkes için Tasarım. Dosya. sayı 347. *Mimarlık*, Mayıs-Haziran, Mimarlar Odası Yayınları.
- Erişim yeri: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=361&RecID=2062>>(Erişim tarihi: 20 Ocak 2014)
- Ergenoğlu, Aslı Sungur ve Yıldız, Selin. 2009. *Fiziksel Çevre ve Ulaşım Erişilebilirlik. Engelsiz Türkiye için: Yolun neresindeyiz? Mevcut Durum ve Öneriler*. 123-171. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.
- Erkılıç, Mualla. 2011. Conceptual Challenges Between Universal Design and Disability in Relation to the Body, Impairment and the Environment: Where Does the Issue of Disability Stand in the Philosophy of UD? *METU JFA*, 28(2): 181-203.
- Hacıhasanoğlu, Işıl. 2003. Evrensel Tasarım. *Tasarım Kuram*, 3: 93-101.
- Jones, Michael ve Sanford, John. 1996. People with Mobility Impairments in US Today and in 2010. *Assistive Technology*, 8.1: 43-53.
- Karakaya, Ahmet, Fatih, Kutlu Gözde, Muğan, Güliz, Yılmaz, Pınar ve Yılmazsoy, Aslı Canan. 2004. *Graduate Studio II: Evaluation of the Bilkent University Main Campus Alley from the Perspective of Universal Design*, der. H. Demirkan ve M. Pultar, Bilkent University.
- Mace, Ronald. 1990. *Definitions: Accessible, Adaptable and Universal Design*. NC State University: The Center for Universal Design.
- Olguntürk, Nilgün ve Demirkan, Halime. 2009. Ergonomics and Universal Design in Interior Architecture Education. *METU JFA*, 26(2): 123-138.
- Ostroff, Elaine. 2010. Universal Design: An Evolving Paradigm
- Erişim yeri: <http://www.mhprofessional.com/downloads/products/0071629238/0071629238.Pdf>. > (Erişim tarihi: 09 Temmuz 2013).
- Preiser, Wolfgang. 2001. Toward Universal Design Evaluation. *Universal Design Handbook*. der. W.F.E. Preiser and E. Ostroff, 9.1-9.18. New York: McGraw-Hill.
- Robinette, Gary. 1985. *Barrier Free Exterior Design: Anyone Can Go Anywhere*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Steinfeld, Edward. 2010. *Universal Design, International Encyclopaedia of Rehabilitation, 2008-2011* by the Center for International Rehabilitation Research Information and Exchange (CIRRIE), Erişim yeri: <http://cirrie.buffalo.edu/encyclopedia/en/article/107>. (Erişim tarihi: 09 Temmuz 2013).
- Story, Molly Follette, Mueller, James ve Mace, Ronald. 1998. *The Universal Design File*. NC State University: The Center for Universal Design.
- Trochim, William ve Donnelly, James. 2007. *The Research Methods Knowledge Base*. New York: Atomic Dog Publishing.